

Яна Матюшинець
ORCID iD 0000-0001-7536-4384

аспірант, викладач кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
б-р. І.Шамо, 18/2, 02154, м.Київ, Україна
y.matiushynets@kubg.edu.ua

ІДЕЇ ПРО РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті подано історико-педагогічний аналіз поглядів українських педагогів кінця XIX – початку XX століття щодо створення і функціонування розвивального середовища для дітей. Автором висвітлено основні підходи до організації навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (дитиноцентризму, природовідповідності, виховання середовищем) та особливості створення розвивального середовища на різних проміжках часу (1899-1918 рр). З'ясовано цілі, завдання функціонування різних установ для дітей відповідно до суспільних, економічних, політичних та культурних змін на теренах України кінця XIX – початку XX століття (необхідності морального і фізичного виховання особистості, дотримання національного характеру освіти, індивідуального підходу).

Ключові слова: дитиноцентризм; діти; народні дитячі садки; природовідповідність; середовище для дітей; середовищний підхід; українська школа; українські педагоги.

© Матюшинець Яна, 2018

Вступ. Модернізація сучасної дошкільної та початкової освіти в Україні актуалізує пошук нових форм і методів створення якісного розвивального середовища, з урахуванням запитів сучасного суспільства.

Досвід українських педагогів кінця XIX – початку XX століття може бути перспективним у процесі його творчого пристосування до сучасних умов організації освітнього процесу в закладах дошкільної та початкової освіти. Значний інтерес становлять праці українських педагогів кінця XIX – початку XX століття, що

висвітлюють питання про організацію та функціонування розвивального середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Тому звернення до історико-педагогічних джерел спонукає до виокремлення та інтерпретації прогресивних ідей українських педагогів минулого, їх впровадження у сучасне середовище школи й дошкільного закладу.

Мета статті – висвітлити ідеї українських педагогів про особливості створення та функціонування розвивального середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в кінці XIX – на початку XX століття для виокремлення тих, що можуть слугувати для створення ефективних освітніх середовищ закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Аналіз наукових праць з означеної проблеми засвідчує, що окремі аспекти створення і функціонування розвивального середовища для дітей є предметом пошуків багатьох сучасних науковців, зокрема: Н. Белозьорової (розвиток початкової освіти в Україні), Л. Березівської (діяльність просвітницьких товариств м. Києва), О. Венгловської, А. Січкара (створення та функціонування середовищ дошкільних установ на початку XX століття), Г. Іванюк (становлення системи освіти в УНР), Т. Куліш (ідеї про дошкільне виховання дітей у спадщині Н. Лубенець), С. Попиченко (функціонування дитячих осередків), О. Пшеврацької, В. Сергєєвої (ідеї про виховання дітей дошкільного віку у спадщині С. Русової), І. Улюкаєвої (становлення дошкільної освіти на теренах України).

З огляду на сучасні дослідження науковців, можемо говорити, про відсутність цілісного і системного дослідження становлення і функціонування розвивального середовища для дітей. Тому вивчення цього питання, потребує звернення до першоджерел й матеріалів із фондів архівів України (Центральний державний історичний архів України).

Студіювання архівних джерел із фондів ЦДІАК України (Ф.707, Оп. 150) дало змогу проаналізувати основні напрямки діяльності народних шкіл, дитячих садків та виокремити прогресивні ідеї, що становлять науковий і практичний інтерес у сучасному освітньому просторі.

На нашу думку цікаві ідеї щодо створення середовища дитячого садка

висвітлені у справах управління Київського учбового округу «Про установи в м. Києві товариства народних дитячих садків» (1899 р.). Так, у справі управління Київського учбового округу «Про установи в м. Києві товариства народних дитячих садків» (від 17 червня 1899 року) головною метою відкриття народних дитячих садків була підготовка дітей до навчання у школі, виховання дисциплінованості та розвиток моральних якостей особистості дітей дошкільного віку (арк. 5-7). Тому мали місце взаємозв'язки в діяльності цих закладів освіти для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Одним із документів що становлять інтерес листи Ю.Карпінської до редакції тогочасного видання «Життя і мистецтво», що були надруковані на сторінках необхідність створення дитячих садків для дітей бідних верств населення. Основна мета діяльності дитячих садків, полягала в збереженні життя й здоров'я дітей, забезпеченні умов для фізичного і морального виховання. Дитячі садки мали забезпечити вихованців від руйнівного впливу вулиці, що насамперед полягають у формуванні особистості (арк. 11). Суголосними цим ідеям є положення, висвітлені у «Програмі дитячого садка з російською мовою викладання передбачуваного до відкриття в м. Києві» (М. Петерсон, 1906 р.). Дитячий садок того часу ставив завдання формування знань, умінь і навичок необхідних для навчання у початковій школі й духовного розвитку дітей. У зазначеній програмі зазначалося, що «у дитячий садок приймаються усі діти без відмінності статі у віці 4-8 років», що показує дещо, відмінність від сучасних правил прийому дітей у дошкільний заклад й у початкову школу. Також, заслуговують на увагу ідеї автора щодо розподілу дітей на відділення (у сучасному трактуванні - групи). У тогочасному дошкільному закладі функціонували два відділення: у перше відділення приймалися діти, які взагалі не мали знань; друге відділення функціонувало – для дітей, які набули базовий обсяг знань, передбачений першим відділенням. М. Петерсон наведено основний перелік різних видів діяльності й змістові лінії в розвивальному середовищі дитячого садка, а саме: розповіді; бесіди для ознайомлення дітей з навколишнім світом, рослинами і явищами природи; заняття із дарунками Ф. Фребеля для ознайомлення дітей з геометричними фігурами; викладання із

сірників для початкового рахунку; малювання і вільне малювання: ліплення із глини; вишивка по канві й картону; вирізання, склеювання, викладання із квадратів і трикутників; гімнастика за методом П. Лесгафта; марш із наслідуванням; гімнастичні ігри; наслідувальні ігри; розучування пісень; навчання грамоти дітей старше 6-ти років (арк. 20-21).

Отже, аналізуючи вищевикладені положення щодо мети і завдань дитячого садка, можемо виокремити основні підходи щодо створення і функціонування розвивального середовища для дітей: створення умов необхідних задля забезпечення підготовки дитини до навчання у школі, виховання моральних якостей, виховання дисциплінованості, ознайомлення дітей з навколишнім світом, формування елементарних математичних навичок, фізичного розвитку, навчання грамоти, всебічне використання ігор.

Опрацювання ґрунтовної праці Софії Русової «Дошкільне виховання» (1918 р.), дає можливість простежити поступ дошкільного виховання на теренах України на початку ХХ століття і основних ідей щодо створення середовища дитячого садка. В результаті виховного впливу, стверджувала педагог, у дитини повинна сформуватися самостійність у навчанні. Дошкільне виховання має забезпечити підготовку дитини до школи, педагог повинен дотримуватися індивідуального підходу до дитини та усвідомлювати наслідки впливу соціальних і національних умов на розвиток індивідуальності дитини.

Актуальними на сьогодні є думки С. Русової, що висвітлені у названій вище праці, про середовище дитячого садка: «навкруги в дитячому садку мусить бути усе, що нагадує йому знайомі хатні обставини з найкращого боку, мусить лунати його рідне слово, рідна музика й поезія». Також, вона приділяла увагу національному вихованню, яке має бути «певним ґрунтом у справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення відродження душі народу». Так, виховання гармонійної особистості, за переконаннями педагога, має ґрунтуватися на засадах: індивідуальності; природовідповідності; національності; відповідності соціально-культурним вимогам часу; вільності, незалежності від тих або інших урядових вимог на ґрунті громадської організації (С. Русова, 1918, с.12). Перераховані вище ідеї щодо

виховання гармонійної особистості в середовищі дитячого садка на сьогодні є досить актуальними й прямо пов'язаними із сучасними принципами, що висвітлені у Законі України «Про освіту» (2017 р.).

Софія Русова у другому розділі своєї праці «Дошкільне виховання» описує складові розвивального середовища дитячого заохоту – рухливі ігри, ручна праця, екскурсії у ліс або поле, «навчання з книгою», руханки для фізичного розвитку дітей, гімнастика тощо. Особливого значення у розвивальному середовищі надавала фізичному і духовному вихованню дитини. Також наголошувала, що необхідною умовою гармонійного розвитку дитини є «розвиток природних нахилів дитини до виконання складних рухів, вчинків, до яких у неї ще немає досвіду» (там само). Педагог звертала увагу на зацікавленість та інтереси дітей, що має 5 років розвитку. За її переконанням у 2 роки повинно відбуватися знайомство з предметами, що оточують дитину; від 2 – до 6 років – особистий нахил дитячого відношення до різних речей, які її оточують; від 6 – до 10 років - об'єктивний інтерес до різної діяльності і речей з якими ця діяльність пов'язана; 10 років – дитина вже має кілька певних інтересів до різних видів діяльності і знань, які за цей час вже виявляються у індивідуальності дитини; після 10 ти років – логічний інтерес до послідовності і причинності наслідків (С. Русова, 1918, с. 20).

Порушуючи питання щодо формування у дитини базових понять і знань, педагог, наголошувала, що вони у дитини повинні формуватися від конкретних фактів до свідомих абстрактних дослідів, що спонукає дітей до міркування (С. Русова, 1918, с. 21). Автор у своїй роботі розкриває проблему необхідності створення розвивального середовища для дітей раннього віку. На її думку, таке середовище необхідно створювати з огляду на особливості розвитку дітей, тому в основному повинно бути предметним. Аналізуючи досвід педагогів, С. Русова висвітлює такі вимоги до облаштування середовища дитячого садка: у кімнаті повинні переважати ніжні пастельні кольори, не дуже яскраве світло, мають бути ляльки з музичним механізмом усередині, набір кольорових малюнків свійських і диких тварин, ляльки різних розмірів (від маленьких до великих) у кольоровому одязі, музичні інструменти (цимбали, скрипки, кобзи, ліри, грамофони з дитячим

репертуаром пісень, рояль, орган тощо). Також невід'ємною складовою предметного розвивального середовища є іграшки для сенсорного розвитку яким Софія Федорівна приділяє чільне місце. Вона писала, що для цього найдоцільніше використовувати дарунки Ф. Фребеля (кубики, кулі, циліндри тощо), м'ячі з різнобарвної вовни наповнені м'яким пухом, тверді іграшки різної ваги та розміру, кеглі. За переконанням С. Русової, вихователью «потрібно якомога раніше давати раціональний розвиток чуттям дітей». Треба навчати дітей упевнюватися у своїх враженнях, уміти порівнювати предмети і знаходити подібні серед них (С. Русова, 1918, с. 35-36).

Оскільки дошкільний заклад на меті має підготувати дитину до навчання у школі, аналізуючи досвід М. Монтесорі та Ф. Фребеля Софія Федорівна наголошувала, що на заняттях дошкільників доцільно ознайомлювати з геометричними формами, адже ці форми дитині зустрічаються кожного дня, що сприятиме кращому сприйманню мистецьких творів і відчуттю їхньої краси. (С. Русова, 1918, с. 36). Особливої уваги в розвивальному середовищі дитячого садка С. Русова приділяла ознайомленню дітей з кольорами за методикою М. Монтесорі, яку автор описувала так: «на столі перед дитиною лежать помішані між собою картки самих ґрунтованих кольорів, - великі і малі. Дитина має парувати ці картки, накладаючи на кожна велику картку одного кольору таку ж саму малу картку, і так з усіма кольорами...». Для закріплення знань про кольори у старших дітей Софія Русова радила використовувати методику американських педагогів, де діти ознайомлюються і запам'ятовують кольори у природному світі (дерева, квіти, небо тощо), а потім їх відображають у малюнках фарбами ідентичних кольорів (С. Русова, 1918, с. 38-39).

Практичний інтерес становлять ідеї Г. Іванюк у статті «Діяльність Софії Русової в царині педагогіки: служіння народу й Україні» (2016), де науковець наголошує на актуальності ідей Софії Русової у сучасному освітньому середовищі. На думку автора статті погляди Софії Русової на мету і завдання школи суголосні з сучасними освітніми вимогами (підготовка молоді до самостійного життя і праці). Педагогом обґрунтовано внесок С. Русової у розбудову народної освіти на

українських землях та висвітлено провідні принципи освітнього середовища за С. Русовою: історизму, етнокультурності, дитиноцентризму та виховання у праці. За переконаннями вченої у статті «нові методи виховання» (за С. Русовою), а саме: гра, екскурсія, проведення свят, праці в природі та дослідів відіграють значну роль для створення освітнього середовища (Г. Іванюк, 2016, с. 48).

Заслуговують на увагу ідеї Софії Русової про середовище школи, висвітлені у праці «Нова школа» (1917). Автор пише, що «нова школа кладе собі за головну мету – збудити, дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини», а творча самостійна діяльність дитини у свою чергу має бути результатом діяльності вчителя. За переконаннями педагога головний обов'язок вчителя – познайомитися зі своїми учнями і добре знати їх інтереси, можливості задля реалізації в індивідуального підходу, розвивати думку й мову учня. (С. Русова, 1917, с.4-5). Отже, з огляду на це можна стверджувати, що головною метою «нової школи» є розвиток самостійності дитини під час різних видів діяльності. Відтак важливим є функціональне освітнє середовище, що забезпечує умови для всебічного розвитку особистості в дитячому віці.

На думку Софії Федорівни метою діяльності вчителя є ознайомлення дітей з навколишнім природнім світом у процесі спостережень. Учитель повинен користуватися і керувати спостереженнями дітей: «на чолі початкової науки повинно стояти природознавство як джерело найпотрібнішого наукового знання, як найкраща дисципліна розуму, що призвичаює дитину до пильних спостережень, до послідовних висновків, як предмет, що має найкращий моральний і естетичний вплив на виховання дитини.». Суголосними цим ідеям, є положення висвітлені у Концепції Нової української школи (2016), де основа навчальної діяльності - дослідницькі проекти й завдання (с.15). Також, зазначала Софія Русова, за допомогою спостережень, вчитель у дітей виховує естетичні почуття, моральні сили особистості (С. Русова, 1917, с.6-7), тож на чільне місце виходить середовище життєдіяльності дитини.

Суголосними до підходів навчання для життя у сучасній початковій школі, є переконання педагога у тому, що навчання повинно бути зорієнтоване на життя,

тобто для того, щоб усі раніше набуті знання дитина могла використовувати у будь-яких життєвих ситуаціях. (С. Русова, 1917, с.7). Також великого значення автор надавала «формальним наукам» - математиці і рідній українській мові. Матеріал який використовується на заняттях Софія Русова радить учителю не читати, а переказувати дітям. Казки, художні твори, оповідання, доцільно використовувати на так званих «годинах оповідання», які чинять великий вплив на вихованців, приносячи як естетичні так і моральні враження. Стилїстика таких творів може бути різноманїтна, також доцільно використовувати фольклорні твори різних народів свїту, що тим самим буде ознайомлювати дітей з їх звичаями і традиціями. Під час читання творів, з метою унаочнення, вчителю доцільно ілюструвати сюжет різними картинками. Підбір творів необхідно здійснювати відповідно віку та інтересам дітей. Наступним етапом роботи над твором на думку Софії Федорівни є письмо. Окрім слухання оповідань дітям необхідно навчитися викладати свої думки на папері. Також, автор наголошує, що виклад думок дитини, не повинен обмежуватися лише письмом на папері, це можуть бути малюнок, ліплення, витинання та використання інших творчих засобів (С. Русова, 1917, с.7-10).

Отже, наступним елементом розвивального середовища є образотворче мистецтво на чолі з малюванням, адже малюнок, як говорила Софія Федорівна, це «дитяча мова», де дитина відображає почуте і побачене на уроках. За методами нової школи, говорить С. Русова, кожна наука повинна бути наближена до гри, щоб та захопила дітей і підтримувала інтерес протягом усього заняття. Для навчання дітей математики і грамоти автор радить використовувати наочний матеріал (напр. лото, карти тощо). Так, одним із засобів художнього і мовленнєвого розвитку дітей, на уроках з літератури, історії, географії й іноземних мов, за переконаннями педагога, доцільно використовувати ігри «драматизації» для кращого запам'ятовування матеріалу, або твору, який дав для вивчення вчитель (С. Русова, 1917, с.15-16). Такий метод у дітей буде формувати виразність мови й імпровізацію під час декламації різних творів.

Необхідною умовою для створення розвивального середовища, Софія Русова радила облаштувати невеличкий історико-географічно-природознавчий музей, у

якому можуть бути: сухі рослини, різні жуки, метелики, старовинне національне вбрання й посуд, різні старовинні ікони тощо. Метою облаштування такого музею є формування у дітей поваги до рідного краю, інтерес до навколишнього світу, до старовинних пам'яток побуту рідного народу (С. Русова, 1917, с.17).

Так, Софія Федорівна у своїй книзі «Нова школа» подала перелік предметів, які повинні бути у початковій школі: «Закон Божий», рідна мова, арифметика, природознавство, географія, історія, ручна праця, співи, фізичне виховання (С. Русова, 1917, с.18). Аналізуючи думку педагога, спів прямим чином впливає на розвиток музичних здібностей та естетичного смаку у дітей. Також, досить важливим є не лише розвивальна мета, але і стан дитини, який у багатьох випадках покращується після відвідування уроків зі співу й виховує гарний музичний смак. З огляду на це, співи виступають складовою розвивального середовища для дітей. Також, необхідною умовою щодо організації розвивального середовища, на думку автора, є наявність при школі просторого двору з майданом де діти можуть вільно грати у рухливі ігри. Отже, результатом діяльності вчителя «нової школи» – мають бути добре виховані діти, які весь час удосконалюють свої знання, розумні, добрі й корисні громадяни своєї батьківщини (С.Русова, 1917, с. 18-20).

З огляду на проблематику статті цікавими є ідеї С. Панасенко, що подано у книзі «В сучасній школі» (1917). Автор наголошує, що перші дні дитини в школі і подальше навчання повинно проводитись лише на рідній мові дитини, тобто на тій мові яку дитина чує з народження. З цього ми бачимо, що актуальним питанням було питання використання на українських землях української мови як рідної. Отже, з огляду на це розвивальне середовище повинно ґрунтуватися на принципі народності (Панасенко, 1917, с.4-6). Автор у своїй праці наголошував, що велика кількість дітей у групах, з якими працює вчитель, є великою проблемою як для учителя так і для учня, тому кількість дітей у середовищі школи має бути невеликою. Це пояснюється тим, що чим більша кількість дітей, тим менша можливість учителю приділити належної уваги кожній дитині (індивідуальний підхід). Педагог наголошував на тому, щоб у розвивальному середовищі обов'язково був різноманітний матеріал для читання, книжки з яскравими

ілюстраціями. Це байки, казки, приказки, пісні, написані на рідній для дітей мові. Педагог переконував, що книжки для дітей повинні бути їм близькими, такими які б їх цікавили (Панасенко, 1917, с. 9-11). Отже, одне із найголовніших завдань розвивального середовища школи – розумовий розвиток дитини та виховання мисленнєвої культури.

Суголосними з сучасною освітньою реформою в Україні є ідеї щодо створення та функціонування розвивального середовища досить різнопланово розглядається у резолюціях загальних зборів, предметних комісій і зборів начальників навчальних закладів педагогічного з'їзду Харківського Навчального Округу з питань середньої освіти (з 1 по 11 червня 1916 р.). Аналізуючи ці документи основною метою школи є надання теоретичної і за можливості практичної підготовки дітей до життя, виховання високих життєвих ідеалів, розвитку у них осмислення людської гідності, розвитку у них поваги до інших (Матеріали педагогічного з'їзду, 1916, с.21).

Так, на педагогічному з'їзді Харківського Учбового Округу з питань середньої освіти було прийнято рішення про розбудову розвивального середовища для дітей на таких принципах: активності, індивідуалізації навчання, моральності, релігійності, патріотизму, дисциплінованості, трудового, соціального та естетичного виховання, що сприятиме всебічному розвитку особистості дитини, реалізації її творчого потенціалу (Матеріали педагогічного з'їзду, 1916, с.21-24).

Також, невід'ємною складовою розвивального середовища для дітей за матеріалами резолюцій з'їзду Харківського Учбового Округу з питань середньої освіти є фізичне виховання, яке спрямоване на збереження і розвиток здоров'я вихованців. Середовище кімнат освітніх закладів мало створювати сприятливі умови, що відповідали тогочасним нормам гігієни, кількості повітря на кожну дитину, атрибутів для занять фізичною культурою. Для дітей молодшого віку на заняттях із фізичної культури повинні переважати рухливі ігри та вільні рухи. Для цієї мети на шкільному подвір'ї повинні бути облаштовані спеціальні майданчики для занять (Матеріали педагогічного з'їзду, 1916, с.25)

У руслі ідей про виховні впливи розвивального середовища для дітей, зверталася увага на гігієнічні норми облаштування середовища школи (Матеріали

педагогічного з'їзду, 1916, с.28).

Варто зауважити, що у матеріалах резолюцій з'їзду Харківського Учбового Округу (1916 р.) з питань середньої освіти велика увага приділялася зв'язку сім'ї і школи, тим самим показуючи єдину мету виховного впливу освітнього закладу і сім'ї на дитину, адже розвивальне середовище не повинно обмежуватися лише середовищем школи і залишатися у її стінах, а і має виходити за її межі (Матеріали педагогічного з'їзду, 1916, с.33). Ці позиції щодо створення ефективного розвивального середовища в сьогоденні, мають як наукову так і практичну значущість.

Вагомими щодо створення і функціонування розвивального середовища для дітей є ідеї Якова Чепіги, викладені у праці «Проблеми виховання і навчання» (1913 р.). Педагог розкриває ґрунтовне значення принципу природовідповідності виховних впливів на дитину, виходячи з цього, розвивальне середовище для дитини потрібно організувати відповідно до її природи та нахилів. У розділі книги «Природній ґрунт національного виховання» Я.Чепіга наголошує на приділенні уваги чуттєвій сфері дитини, яка повинна розвиватися з раннього віку. Тому, наповнення розвивального середовища для дітей повинно в собі включати лише ті предмети, під час вивчення яких у дитини будуть залучені усі складові сенсорної сфери (іграшки різного кольору, форми, ваги) (Я. Чепіга, 1913, с.9-10).

Також на думку педагога для позитивного сприймання дитиною розвивального середовища, в якому вона перебуває, необхідна присутність рідної мови, як бази для формування чуттєвої сфери дитини й створення у неї в уяві різноманітних образів. Це пояснюється тим, що у дитини реальний світ сприймається лише таким, яким сприймають його усі органи чуття, на враженні від побаченого й почутого, що зливається в єдиний асоціативний ланцюжок (Я. Чепіга, 1913, с.11-12). Так, необхідною умовою для успішної реалізації функціонування розвивального середовища для дітей, за переконаннями Я. Чепіги, педагогу потрібно приділяти особливу увагу розвитку уяви, пам'яті, асоціативності, зважаючи на нахили та спадковість дитини (Я. Чепіга, 1913, с.18-20).

Вивчення ідей про розвивальне середовище, що містить розділ «Національне

виховання» праці «Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики» (Я. Чепіга) дає розуміння сутності принципів національного виховання. Яків Чепіга виокремлює основні принципи, а саме: зв'язок життя дитини з життям її нації, відповідність виховних впливів культурі і традиціям нації, єдність національного і особистісного виховання на засадах морального і фізичного розвитку дитини (Я.Чепіга, 1913, с. 28-29).

Отже, під чинниками національного виховання, за переконаннями Я. Чепіги, слід розглядати «звуки рідної мови, дитячі забавки, оточення», тобто середовище, в якому перебуває дитина (Я. Чепіга, 1913, с.32). Досить цікавими для сучасних практиків щодо організації розвивального середовища є ідеї Якова Чепіги, висвітлені у розділі «Фізичне виховання» праці «Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики». Він говорив, що рухливі ігри, ручна праця та гімнастичні вправи є основою фізичного виховання дітей на різних вікових етапах. (Я. Чепіга, 1913, с.51-52). За переконаннями автора, гра виступає відображенням соціально-громадського життя дитини, де вона вчиться взаємодіяти з однолітками та дорослими, накопичує власний соціальний досвід. Імітаційні ігри переважають у дітей молодшого віку, далі ці ігри переходять в активну творчу діяльність за власною ініціативою дитини (Я. Чепіга, 1913, с. 53). Ручна праця для дітей покликана поєднати фізичну з розумовою працею, результатом якої є розвиток здібностей дитини та гармонійний розвиток особистості. Заслуговує на увагу думка автора, що «...в ручній праці повинні культивуватись творчість, фантазія, розум і воля» (Я. Чепіга, 1913, с. 55-56). З огляду на це, ідеї фізичного виховання доцільно використовувати під час створення сучасного розвивального середовища для дітей. На думку Якова Феофановича, для успішної реалізації завдань морального виховання дітей педагогові потрібно створити таке середовище, у якому має бути велика кількість повчальних ситуацій, «пасивних спостережень» для засвоєння моральних норм і правил поведінки, які б не нашкодили дитячому внутрішньому світу. Також невід'ємною складовою морального виховання є сім'я, де дитина набуває початкові навички моральної поведінки(Я. Чепіга, 1913, с. 63-65).

Висновки. За результатами історико-педагогічного аналізу означеної проблеми

нами було з'ясовано основні концептуальні ідеї щодо організації та функціонування розвивальних середовищ. Виявлено внесок українських педагогів у розвиток означеної проблеми, а саме: функціональність середовища: збереження життя і здоров'я дітей, забезпечення фізичного і морального виховання особистості (Ю. Карпінська); виховання середовищем: забезпечення підготовки дитини до навчання у школі, виховання моральних якостей, дисциплінованості (М. Петерсон); рідномовне середовище, підготовка дітей до життя, розумовий та фізичний розвиток (Я. Чепіга, С. Панасенко); створення середовища для дітей має ґрунтуватися на засадах індивідуальності, природовідповідності, національності, виявлення творчих сил дитини, естетичного, фізичного та морального розвитку (С. Русова). Отже, з огляду на вищесказане, можемо зробити висновок, що ідеї українських педагогів різних періодів є актуальними у сучасному освітньому середовищі.

Актуальність означеної проблематики, її багатогранність потребують окремих досліджень щодо навчально-методичного забезпечення функціонування освітніх середовищ для дітей, підготовки вихователів до організації розвивальних середовищ. Значний інтерес в контексті сучасних освітніх трансформацій може становити компаративний аналіз розвитку освітніх середовищ для дітей в різні історико-педагогічні періоди.

Література

- Венгловська О. А. Внесок С. Русової у розбудову українських дитячих садків / О. А. Венгловська. // Матеріали І науково-практичної інтернет-конференції "Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика". – 2016. – С. 195–199.
- Іванюк Г. Діяльність Софії Русової в царині педагогіки: служіння народу й Україні / Г. Іванюк // Рідна школа. – 2016. – № 5 – 6. – С. 46–50.
- Іванюк Г. І. Нормативно-правове забезпечення становлення й функціонування нової школи в добу Української революції (1917–1921 рр.) / Г. І. Іванюк. // Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару «Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)». – 2017. – С. 8–10.
- Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-hkola-compressed.pdf> – Назва з екрану.
- Панасенко С. В сучасній школі. / С. Панасенко // К.: Українська школа, 1917. – 24 с
- Педагогический съезд Харьковского Учебного Округа по вопросам среднего образования (с 1 по 11 июня 1916 г.): резолюции общих собраний,

- предметных комиссий и собрания начальников учебных заведений. – Харьков: Тип. и Литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1916. – 89 с.
- Русова С. Дошкільне виховання. / С. Русова // Катеринослав : Укр. вид-во, 1918. – 162 с.
- Русова С. Нова школа / С. Русова. // Вид. 2-ге. - Київ : Українська школа, 1917 (під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка). – 20 с.
- Січкарь А. Д. Трансформація ідей про розвивальне середовище у спадщині українських педагогів (20-ті рр. ХХ століття) / А. Д. Січкарь. // Вісник польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського "Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи" Матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн Інтернет-конференції 6 квітня . – 2017. – С. 12–15.
- ЦДІАК (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф.707, Оп.150, Спр. 41, 21 арк.
- Чепіга Я. Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики : Збірник психо-педагогічних статей. Кн. 1 / Я. Чепіга (Я. Зеленкевич). // Київ: Друк. Першої Київської Артїлі Друкарської Справи, 1913. – 156 с.
- Чепіль М. М. Дитина як суб'єкт виховання у педагогічній спадщині Софії Русової [Текст] / М. М. Чепіль // Наука і освіта. – 2017. – № 2. – С. 20-24, [DOI:10.24195/2414-4665-2017-2-4](https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-2-4)

References

- Venhlovska O. (2016) Vnesok S. Rusovoi u rozbudovu ukrainykykh dytyachykh sadkiv [Contribution of S. Rusova in the development of Ukrainian kindergartens]. Materialy I naukovy-praktychnoi internet-konferentsii "Pedahohichna personalistyka: teoriia, istoriia, osvithnia praktyka", 195–199. (ukr)
- Ivaniuk H. (2016) Diialnist Sofii Rusovoi v tsaryni pedahohiky: sluzhinnia narodu y Ukraini [Activities of Sofia Rusova in the field of pedagogy: service to the people and Ukraine]. Ridna shkola, 5 – 6, 46–50. (ukr)
- Ivaniuk H. I. (2017) Normatyvno-pravove zabezpechennia stanovlennia y funktsionuvannia novoi shkoly v dobu Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921) [Normative-legal support for the formation and functioning of a new school in the era of the Ukrainian Revolution (1917-1921)]. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho naukovy-praktychnoho seminaru «Rozvytok osvity v dobu Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921)», 8–10. (ukr)
- Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016) [Concept of the New Ukrainian School]. Rezhym dostupu do resursu: [https:// mon.gov.ua /storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf) – Nazva z ekranu. (ukr)
- Panasenko S. V suchasniy shkoli. (1917) [In the modern school]. K.: Ukrainska shkola, 24. (ukr)
- Pedagogicheskiy syezd Kharkovskogo Uchebnogo Okruga po voprosam srednego obrazovaniya (s 1 po 11 iyunya 1916 g.): rezolyutsii obshchikh sobraniiy.

- predmetnykh komissiy i sobraniya nachalnikov uchebnykh zavedeniy (1916) [Pedagogical Congress of Kharkiv Educational District on issues of secondary education (from June 1 to June 11, 1916): resolutions of general meetings, subject committees and the meeting of heads of educational institutions], Kharkov: Tip. i Litogr. M. Zilberberg i S-via, 89. (rus)
- Rusova S. Doshkilne vykhovannia (1918) [Preschool education]. Katerynoslav : Ukr. vyd-vo, 162. (ukr)
- Rusova S. (1917) Nova shkola [New School], Vyd. 2-he. - Kyiv : Ukrainska shkola (pid orudoiu S. Rusovoi, Yu. Siroho, Ya. Chepihy i S. Cherkasenska), 20. (ukr)
- Sichkar A. D. (2017) Transformatsiia idei pro rozvyvalne seredovyshche u spadshchyni ukrainskykh pedahohiv [Transformation of the ideas about a developing environment in the legacy of Ukrainian teachers]. Visnyk polsko-ukrainskoi naukovo-doslidnytskoi laboratorii psykhydyaktyky imeni Yana Amosa Komenskoho "Modernizatsiia osvithnoho seredovyshcha: problemy ta perspektyvy" Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain Internet-konferentsii 6 kvitnia, 12–15. (ukr)
- TsDIAK (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [Central State Historical Archives of Ukraine, Kyiv]). F.707, Op.150, Spr. 41, 21. (ukr)
- Chepiha Ya. (1913) Problemy vykhovannia y navchannia v svitli nauky y praktyky: Zbirnyk psykho-pedahohichnykh stattei. [Problems of upbringing and learning in the light of science and practice: a collection of psycho-pedagogical articles]. Kn. 1, Kyiv: Druk. Pershoi Kyivskoi Artili Drukarskoi Spravy, 156. (ukr)
- Chepil M. M. (2017) Dytyna yak subiekt vykhovannia u pedahohichnii spadshchyni Sofii Rusovoi [The child as a subject of education in the pedagogical heritage of Sophia Rusova]. Nauka i osvita, 2, 20-24, DOI:10.24195/2414-4665-2017-2-4 (ukr)

ИДЕИ О РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ КАК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Яна Матюшинец, аспирант, преподаватель кафедры педагогики и психологии Педагогического института, Киевского университета имени Бориса Гринченко, бульвар И. Шамо, 18/2, 02154 г. Киев, Украина, y.matiushynets@kubg.edu.ua

В статье обозначен историко-педагогический анализ взглядов украинских педагогов конца XIX - начала XX века по созданию и функционированию развивающей среды для детей. Автором рассмотрены основные подходы к организации обучения, воспитания и развития детей дошкольного и младшего школьного возраста (детоцентризма, природосообразности, воспитание средой) и особенности создания развивающей среды на разных отрезках времени (1899-1918 гг). Выяснено цели, задачи функционирования различных учреждений для детей в соответствии с общественными, экономическими, политическими и культурными изменениями на территории Украины конца XIX – начала XX века (необходимости нравственного и

физического воспитания личности, соблюдения национального характера образования, индивидуального подхода).

Ключевые слова: дети; детоцентризм; народные детские сады; природосообразность; среда для детей; украинская школа; украинские педагоги; экологический подход.

IDEAS ABOUT THE DEVELOPING ENVIRONMENT FOR CHILDREN AS A SUBJECT OF THEORETICAL ANALYSIS

Yana Matiushynets, aspirant, lecturer of the department pedagogy and psychology, Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo blvd, 18/2, 02154, Kyiv, Ukraine, y.matiushynets@kubg.edu.ua

The article highlights the historical and pedagogical analysis of the views of Ukrainian pedagogues of the late 19th - early 20th century on the creation and functioning of a developing environment for children. The author considers the main approaches to the organization of the education, upbringing and development of preschool and children of primary school age (child-centeredness, nature-type, teaching in the environment) and the features of creating the developing environment at different time intervals (1899-1918). The goals, the tasks of the functioning of various institutions for children in accordance with the social, economic, political and cultural changes in the territory of Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (the need for moral and physical education of the individual, the observance of the national character of education, the individual approach) have been clarified.

The author in article disclose the contribution Ukrainian pedagogues to the development of the problem of the functioning of the developing environment for children: the preservation of the life and health of children, the provision of physical and moral education of the individual; ensuring the preparation of the child for school, the education of moral qualities, discipline; ensuring native language environment, preparation of children for life; creation of an environment for children on the principles of individuality, nationality, revealing the creative forces of the child, aesthetic development mental and physical development of the individual.

Key words: child-centrism; children; ecological approach; environment for children; national kindergartens; nature-sightedness; Ukrainian school; Ukrainian pedagogues.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2018

Прийнято до друку 30.08.2018